

D. W. M.

Szleng*

A szleng olyan nem konvencionális szavakat és fordulatokat takar, amelyek vagy valami újat fejeznek ki, vagy pedig valami régit új módon. A szleng mindig nyegle, tiszteletlen és illetlen, olykor szemérmetlen és trágár. Színes metaforái általában a tiszteletre méltó dolgok ellen irányulnak, és éppen ez a velős, olykor szellemes, gyakran szemtelen társadalomkritika adja a szleng sajátos ízét. A szleng tehát nemcsak szavakból áll, hanem bizonyos társadalmi kontextusban sajátos módon használt szavakból. A *slang* szó eredete homályos: az első nyomtatott előfordulása 1800 tájáról való, amikor is a londoni rosszhírű és bűnöző csoportok nyelvét jelölte. A terminus használata azonban talán sokkal régebbi.

Egyéb, hasonlóan nem standard szóhasználati típusok a *cant* (tolvajnyelv) és a *jargon* (zsargon), amelyek a homályos és fellengzős vagy szakmai jellegű és sejtelmes, a beavatatlanok számára nem könnyen érthető nyelv szinonimái. Angliában a *cant* terminus még mindig a bűnözők sajátos beszédére utal, míg az Egyesült Államokban ezt inkább *argot*-nak nevezik. A *dialect* (dialektus) terminus egy földrajzi terület vagy társadalmi osztály nyelvi jellegzetességeire utal.

A szleng kialakulása

A szleng értékek összeütközéséből ered, amely néha felszíni, de gyakran mélyről fakadó. Ha valaki újszerű módon használja a nyelvet, hogy ezáltal el-lenséges érzelmet, gúnyt vagy megvetést fejezzen ki — gyakran igen szelleme-sen —, akkor szlenget hozhat létre, de az újszerű kifejezés megszűnik létezni, ha csak mások is nem kezdik el használni. Ha a beszélő olyan csoport tagja, amely úgy véli, hogy a létrehozott kifejezés hüen tükrözi tagjainak érzelmi reakcióját egy gondolat, egy személy vagy egy társadalmi intézmény iránt, akkor a kifejezés el fog terjedni, attól függően, mennyire egységes a csoporton belüli attitűd. Egy-egy új szlengkifejezés előbb általában közkeletűvé válik egy szub-kultúrában, majd ezután jelenik meg a domináns kultúrában. A szleng tehát egy csoportnak vagy osztálynak a másik értékeihez való viszonyulását fejezi ki (nem mindig becsmérlő módon), vö. *sucker* 'balek' (tkp. szívó, szopó), *honkey* 'fehér' (főként feketék által használt pejoratív megnevezés), *shave-tail* 'zöldfülű; had-

* D. W. M.: Slang. In: *Encyclopædia Britannica*. Elektronikus kiadás, 1999.
<http://www.britannica.com/bcom/eb/article/printable/2/0,5722,108462,00.html>

nagy' (tkp. borotvált farok), *jerk* 'seggfej' (tkp. rángás). A szleng olykor a csoporton belülről ered, amely saját értékeiből, viselkedésmódjából, attitűdjéből űz gúnyt vagy tréfát, pl. *shotgun wedding* 'kényszerházasság' (tkp. puskás esküvő), *cake eater* 'elpuhult élvhajhász' (tkp. süteményevő), *greasy spoon* '[olcsó és piszkos] kifőzde, étkezde' (tkp. mocskos kanál). A szlenget tehát inkább a társadalmi erők, mint sem azok a beszélők vagy írók hozzák létre, akik egy szál magukban megteremtenek és meghonosítanak egy szót a nyelvben (de pl. Horace Walpole a *serendipity* 'az értékes megtalálásának képessége értéktelen környezetben' szót maga alkotta jó kétszáz évvel ezelőtt). Ez az egyik ok, amiért nehéz megállapítani a szleng szavainak eredetét.

A szleng létrehozói

A civilizált társadalom általában egy domináns kultúrából és különböző, a domináns kultúrán belül működő szubkultúrákból áll. A szubkultúrák sajátos, formájukban és tartalmukban rendkívül változatos nyelvi jelenségeket mutatnak, amelyek az egyes csoportok természetétől és egymáshoz, illetve a domináns kultúrához való viszonyuktól függenek. A szleng mellbevágó hatása főként a szubkultúra értékeinek verbális átviteléből ered, amelyek a domináns kultúráéval szöges ellentétben állnak. Az olyan 'zsaru, rendőr' jelentésű szavakat, mint *fuzzi* (tkp. kicsinyes, nehézkes), *pig* (tkp. disznó), *fink* (tkp. kívülálló, szervezeten kívüli), *bull* (tkp. bika) vagy *dick* , nem rendőrök találták ki, bár a humoros *dickless tracy* 'rendőrnő' (tkp. farkatlan Mancsi) megnevezés férfi rendőröktől származik.*

Rengeteg foglalkozási csoport létezik, amely a legtöbb vonatkozásban azonosul a domináns kultúrával, de így is épp elég társadalmi és nyelvi ellenszenv marad ahhoz, hogy fennmaradjon a csoportsszolidaritás. Olyan terminusok mint *scab* (tkp. ótvar, rohadék) 'sztrájkötő', *strike-breaker* 'ua.', *company-man* (tkp. a vállalat embere) 'spicli, tégla' és *goon* '(gyári) verőlegény' rendkívül erős kifejezések voltak abban a korszakban, amikor a munkásmozgalom elkezdett szerveződni az Egyesült Államokban. Ma is azok, de időközben a standard nyelvváltozat részévé váltak.

A szakmai és foglalkozási csoportokon túl sok egyéb fajta szubkultúra is hoz létre szlenget. Ezek közé tartoznak a szexuálisan deviáns, a kábítószerfüggő, a gettóba vagy bizonyos létesítményekbe zárt csoportok, a mezőgazdasági szubkultúrák, politikai szervezetek, a fegyveres erők, a cigányok, illetve az egyes sportágak körül szerveződő sokféle csoport. A szleng talán egyik legbőségebb forrása a 16. század óta az Újvilágba kivándorolt hivatásos bűnözők szubkultú-

* *dick* '1. pénisz; 2. rendőr', *Tracy* (női név) és *Dick Tracy* pedig a chicagói Sherlock Holmes, aki 1931 óta képregényben, ponyvában, filmen is szerepel. Vö. még *Dick < detective. (A ford.)*

rájának a szlengje. Régi bűnözők humorosan még ma is úgy utalnak magukra, hogy *FFV* 'Virginia első családjai' (*First Families of Virginia*).*

A bűnözői szubkultúrákban a domináns kultúra nyomása megélenkíti a már működésben lévő belső erőket, az így keletkezett argó pedig a szubkultúra értékeit, attitűdjét és szokásait jeleníti meg. A bűnözői csoportok mintegy a speciális argójuk köré szerveződnek: a szubkultúra és szlengje a belső és külső nyomás hatására gyarapodik.

Források

A legtöbb szubkultúra inkább valamely szomszédos nyelvből vesz át szavakat és kifejezéseket, mintsem maga hozná azokat létre, és ezeket a már elfogadott elemeket új és sajátos jelentésekkel ruházza fel. Megszokottak egyes idegen nyelvekből (így például az amerikai indián nyelvekből) való kölcsönzések. Az értelmiségi szakmák és foglalkozások (mint pl. orvostudomány, jog, pszichológia, szociológia, a műszaki tudományok és az elektronika) sokszor igazi neologizmusokat hoznak létre, gyakran görög és latin tövekből, amelyek azonban nem tartoznak a szlang főbb forrásai közé, noha az ápolónők és orvostanhallgatók némi orvostudományi terminológiát is átvesznek a szlengjükbe. A légielőben vagy a fegyveres erők bizonyos ágaiban a műszaki tudományokból és az elektronikából kölcsönöznek szabadon.

A szlang létrehozásának nyelv(észet)i folyamata

Azok a folyamatok, amelyek révén a szlang szavai létrejönnek, ugyanazok, mint amelyek által a nyelv egyéb szavai megváltoztatják a formájukat, a jelentésüket vagy mindkettőt. Ezek közé tartozik a metafora alkalmazása, a hasonlat, a népetimológia, a hangalak torzítása, a jelentésbővülés, a jelentésszűkülés, a szóelvonás, a betűszók létrehozása, az amelioráció és a pejoráció, a metonímia, a szinekdoché, a hiperbola, az idegen nyelvekből való kölcsönzés, illetve a tabu ellenpontozása eufemizmussal. Az angol *trip* 'utazás' szó például egyszerre ment át jelentésbővülésen és -szűkülésen. Először jelentése arra a pszichedelikus (tudattágító) élményre szűkült, amely az LSD nevű kábítószer hatására jön létre, majd ezután általánosult bármiféle kábítószeres élményre, illetve — még ezen is túl — bármilyen eredetű élvezetre. A szóelvonás példája a *grass* 'marihuána' szó használata, amely a *laughing grass* (tkp. nevetőfű) kifejezésből keletkezett. A *funky* szó, amely egykor a test izzadtságzagát jelölő, igen durva szó volt, amelioratív jelentésfejlődésen ment át a dzsesszrajongók körében és a 'legjobb; dögös' jelentést vette fel. Ugyanakkor a *fanny* szó, amely eredetileg csupán egy női név volt, jelenleg pejoratív fejlődés nyomán 'segg' jelentésű

* Virginia a legjellegzetesebb fegyenctelep volt a gyarmatok között. (*A szerk.*)

(Angliában még tovább degradálódott, és a női nemi szervre utaló tabuszó lett belőle). Előfordul az is, hogy ténylegesen kitalálnak szlengszavakat.

A szleng jellemzői

Pszichológiai szempontból a legtöbb jó szlengkifejezés az emberi kultúra fejlődésének azt a fázisát idézi fel, amelyben a vallási animizmus egyetemes volt. Abban az időben úgy hitték, hogy a tárgyknak két aspektusuk van: egy külső és objektív, amelyet az érzékszerveink segítségével foghatunk fel, illetve egy (különös képességekkel nem rendelkező egyén számára) érzékelhetetlen valami, amely viszont azonos azzal, amit ma a „valódi” tárgynak neveznénk. Az ember fennmaradása azon múlott, hogy miként tudta kezelni az élet megannyi „valódi” aspektusát: a vadászatot, a szaporodást, a háborút, a fegyvereket, a lakóhely megtervezését, a ruházat és a díszítés természetét az animus (lélek, szellem), azaz a valóság érzékelhetetlen tartományának ellenőrzése vagy befolyásolása révén. A hatás gyakorlása különféle szimpatetikus mágián keresztül történt, amelynek egyik leghatékonyabb eszköze a nyelv volt. A szavaknak tehát hatalmas erejük volt, mert felidéztek mindazt, amire utaltak.

A civilizált kultúrák és e kultúrák nyelvei az animizmus sok maradványát megőrizték, főként a tudatalatti szintjén. A nyugati nyelvekben a metafora erejét a szimpatetikus mágia maradványának lehet betudni. A szleng a metafora bizonyos vonásait arra használhatja, hogy olyan imázst teremtsen, amely egy kicsit kellemetlenül közel van a „valóságoshoz”. Ha egy nőre például a *broad* ’spiné, tyúk’ (tkp. széles) szóval utalnak, akkor ez automatikusan olyan helyen való kerülőnövekedést jelez, ahol az illető netán karcsúnak szeretné látni magát. Ezért aztán lehet, hogy dühösen és sértetten reagál, amennyiben olyan társadalomban él, amelyben a keskeny csípőt a női szépség elengedhetetlen részének tekintik. A szleng sokkoló jellege abból ered, hogy másoknak, főként a domináns kultúra képviselőinek képzet- és értékrendjével összeegyeztethetetlen dolgokat testesít meg. A szleng akkor a legnépszerűbb, amikor képzeleteinek összeférhetlensége már-már a társadalmi szatíra határát súrolja. Persze a szleng minden szavának megvan a maga története és népszerűségének sajátos okai. Amikor a körülmények megváltoznak, a szó jelentése is megváltozhat, a standard befogadhatja azt, illetve továbbra is szlengként maradhat meg a népesség bizonyos zárt csoportjainak használatában. Semmi sem lehet laposabb, mint a halott szleng. 1910-ben például az *Oh you kid* ’kiskegyed’ és a *23-skiddoo* ’iszkiri, sipirc, söprés’ igen divatos kifejezések voltak az Egyesült Államokban, de elmúltak, mint a bukjeszoknya. A gyerekek viszont — nem tudván, hogy mi az anakronizmus — gyakran új életre keltik a régi szlenget a tévében újrarángolt régi filmek özönének hatására.

A szlengszavak éle olykor eltompul és tisztességes kifejezéssé válnak, pl. *spunk* ’geci > ondó, sperma’, *fizzle* ’befuccsol > kudarcot vall’, *spent* ’döglött > fá-

előzésre utal) aligha lenne hatásos, ha a *Russian roulette* 'oroszlétt' kifejezést nem használnák széles körben.

A szleng terjedése

A szleng a különböző szubkultúrákból átszivárogva özönlí el a domináns kultúrát. Egyes szavak kihalnak avagy hosszú időn át szunnyadnak a domináns kultúrában. Mások, amelyek szemléletesen fejeznek ki egy, a domináns kultúrában már lappangó gondolatot, azonnal használóra találnek. A tömegkommunikációs eszközök születése előtt az ilyen terminusok lassan jelentek meg és árasztották el a domináns kultúrát, és alapvetően szájról-szájra terjedtek. Így például a *snafu* szó, amelynek sokkoló hatását a magyarázat tompítja (*situation normal, all fouled up* 'teljesen normális helyzet: minden el van baltázva')* a második világháború katonai szóhasználatából fokozatosan, szájról szájra terjedve érte el a jobb köröket, mivel a média került a használatát. Ma viszont egy sportriporter, egy tévébemondó vagy egy komikus egyszerre vezethet be az ott honok millióiba egy étellel teli új szót, amelyet egy csoport már használ, ezáltal egycsapásra közkeletűvé téve azt. Az *uptight* szót például először főként kábítószerfüggő bűnözők használták 'a kábítószer megvonása következtében fellépő megvonási tünetek' és 'szorongás' értelmében. Később az újságíróknak a kábítószerpiac iránti érdeklődése következtében a szót széles körben kezdték használni a domináns kultúrában belül olyan szorongás és feszültség jelölésére, amelynek a kábítószerfogyasztáshoz nincs köze. A szó formája tehát megmaradt, de jelentése kissé megváltozott.

Más terminusoknak a formája, illetve mind a formája, mind a jelentése megváltozik, pl. *one for the book* 'szokatlan, hihetetlen'. A sportújságírók kölcsönözték ezt a terminust az amerikai bukmékerek zsargonjából 1920 körül. A bukmékerek reggel felsorakoztak a versenypálya mellett, hogy fogadjanak a délutáni futamokra (vö. *the morning line* 'a reggeli sor' kifejezés, amely átvitt értelemben ma is gyakori a sportrovatokban). Az újonnan jött bukmékereknek a sor végére kellett állniuk, és ugyanoda tessékelték mindenkit, aki esélytelenre akart fogadni, azzal, hogy *That's one for the end book* 'Ez a végére megy'. A nem szakmai közönség elhagyta az *end* 'vég' szót, mint értelmetlent (bár a régi lóversenyeselek megtartották). A szleng egyéb csatornákon át is terjed, úgy mint például a popzene dalain keresztül, amelyek a beavatott számára gyakran telítve vannak rejtett jelentéssel.

Amíg a szubkultúrák szerkezetileg zártak, kevés szivárog ki a nyelvükből. Így például a maffia több mint félévszázados, erőteljes bűnözői tevékenysége során Amerikában csak kevésbé járult hozzá a szlenghez. Amikor a szubkultúrák meggyengülnek, megsokasodnak a domináns kultúrával való kapcsolataik, meg-

* Az eufemisztikus *fouled up* a *fucked up* 'el van baszva' helyett áll. (*A ford.*)

kezdődik a diffúzió, és a nyelvük széles körben jelenik meg mint szleng. A kábítószerfüggő bűnözők szubkultúrája zárt volt, és argójuk rendkívül titkos az 1940-es években; ma viszont a szavaikat szabadon használják a középosztálybeli tizenévesek, olyanok is, akik mit se tudnak a kábítószerekről.

A szleng használata

A szlenget sokféle célra használják, de általában egy bizonyos érzelmi viszonyulást fejez ki, és ugyanaz a fordulat szöges ellentétben álló attitűdöket fejezhet ki, attól függően, hogy ki használja. Sok szlengterminus elsősorban pejoratív, de lehet ambivalens is, amennyiben bensőségesen vagy szeretettel használják. Néhány az énkép formálódásához vagy fenntartásához, egy osztályhoz vagy csoporthoz való tartozás kifejezéséhez járul hozzá. Ismét mások tárgyak, intézmények vagy személyek hízelgő megnevezései, más emberek viszont ugyanazt a szót ellentétes szándékkal is használhatják. A *Jesus freak* 'Jézus boldondja' kifejezést eredetileg gúnyos célzattal használták, de bizonyos utcai ige hirdetők saját nevükként fogadták el. A szleng közvetlenül használva néha sértő vagy meghökkenítő; egyes kifejezései pedig valamely kényes fogalmat eufemizálnak, bár a nyilvánvaló vagy túlzó eufemizmusok sokkal hatékonyabban törhetik meg a tabut, mint a kevésbé illedelmes terminus. Egyes szlengszavak azért lényegesek, mert a standardban nincsen teljesen pontos megfelelőjük, pl. *freak-out* (kb. „kibújik belőle a furcsaság”) 'tudattágító kábítószer hatására „elszáll”'; kiborul, bekattan', *barn-storm* (tkp. pajtarohamozás) 'tájol; hagnizik [színész]; kortesúton járja a vidéket [politikus]', *rubberneck* (tkp. guminyakú) 'bámészkodó [pl. egy balesetnél]' és a *creep* (tkp. csúszás-mászás) 'ocsmány féreg, görény [emberről]'. A másik végletet pedig azoknak a homályos jelentésű szavaknak a sokasága jelenti, amelyek egyszerű divatjelenségek.

Az egyéntől és a társadalomban betöltött szerepétől függően a szleng sok egyébire is használható. Mivel a szlenget többnyire a beszédben használják — olyan személyek, akik talán nem is tudják, hogy amit használnak, az szleng — a szavak megválasztása természetesen egy sor tudattalan gondolkodási mintához igazodik. Amikor írók használják, akkor a szlenget sajátos hatás elérése céljából jóval tudatosabban és gondosabban választják meg. Az írók azonban csak ritkán hoznak létre szlenget.

Egyesek azt állítják, hogy a szlenget elmés egyének alkotják, hogy ezáltal felfrissítsék a nyelvet, életet vigyenek belé, hogy élénkebbé és képszerűbbé tegyék, hogy megnöveljék a tömör és meglepő szavak tárházát, illetve, hogy a új jelentésárnyalatokat kifejező szókincset hozzanak létre. Mindazonáltal azoknak a zöme, akik a szlenget létrehozzák vagy divatba hozzák, talán nincs is tudatában ezen nemes szándékoknak, és az sem különösebben érdekli őket, hogy mi történik a nyelvükkel.

A szlenghez való viszonyulás

A realizmus igényével fellépő természetes írásmód megjelenésével a szleng elkezdett belopakodni az angol irodalomba, noha az iskolák hadat viseltek, a szószeőről mennydörögtek ellene, és sok szelídségre és finomságra vágyó nő pedig kitiltotta az otthonából. Mégis tovább virágzott a föld alatt, a férfíui lét olyan menedékhelyein mint a szabadkőműves páholyok, a biliárdtermek, a borbélyüzletek és a kocsmák.

1925 táján már a természetes írásmódot hirdető, amerikai és európai írók egész új nemzedéke lázadt fel a viktoriánus szemérem ellen, amely még Mark Twaint is panaszkodásra készítette. Ma az írók — különösen a prózában és a drámában — szabadon használhatják a szlenget. Nélkülözhetetlen eszköz lett belőle a satíra mestereinek, a humoristáknak és az újságíróknak a kezében. A szlenget ma már társadalmilag elfogadják: nemcsak azért, mert szleng, hanem azért is, mert ha hozzáértő és disztíngvált módon használják, akkor egy új és izgalmas dimenziót ad a nyelvnek. Ugyanakkor a nyelvészek és más társadalomtudósok intenzíven vizsgálják a szlenget mint az azt létrehozó és használó kultúra lenyomatát.

(Fordította Cseresnyési László)